

Jak vlastně funguje globální ekonomika?

Susan Strange: The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge University Press, Cambridge 1997, 2. vydání, 220 stran, ISBN -56440-9.

Základní jednotkou mezinárodní ekonomiky (*international economy*) je národní ekonomika (*national economy*), která je ohraničena fyzickými limity státu, jehož národní vláda (*national governments*) zprostředkovává mnohostranné kontakty mezi tím, co je mezinárodní (*international*), a tím, co je národní (*national*). Vzhledem k tomu, že mezinárodní ekonomiku chápeme především jako komplexní a kompromisní směs politiky a ekonomiky, označujeme ji jako mezinárodní politickou ekonomii (*international political economy*). Jde tedy o systém, v němž identifikujeme konkrétní uspořádání entit a specifickou řadu vztahů, která je reprodukována a modifikována našimi aktivitami. Z toho vyplývá, že mezinárodní ekonomika je souhrnem ekonomických vztahů mezi dvěma nebo více národními státy (*nation states*).

Problém světové ekonomiky (zejména její aspekty globalizace ve vztahu ke státu) se stává jedním z nejdiskutovanějších témat soudobých ekonomických i politických studií. Stěžejním bodem těchto diskuzí je otázka, zda teritoriální hranice státu, uplatňujícího svou suverénní (mezinárodně uznanou) jurisdikci, korespondují s rozsahem nebo limity politické autority nad ekonomikou a společností. Jaké vlivy mají mezinárodní instituce a události na ideu suverenity jako na základ konceptu státu?

Recenzovaná kniha *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy* používáním nových a podrobnějších, v této oblasti ne zcela obvyklých konceptů, jako je moc (*power*) a politika (*politics*), rozvíjí teorii snažící se dokázat, kdo skutečně ovládá světovou ekonomiku. Tím se snaží překročit limity tradičních analytických metod mezinárodní politické ekonomie. Kniha *Susan Strangeové*, profesorky politologie a mezinárodních studií na univerzitě ve Warwicku, se nezaměřuje na již dobře zmapované veličiny, jako jsou např. obchodní vztahy a obchodní bilance mezi státy, mezinárodní vládní instituce či pokračující rozpory mezi liberalismem a neomerkantilismem, které se týkají správné role států v globální ekonomice. Místo toho se snaží poskytnout širší pohled na funkce světové ekonomiky a na rozptýlení autority uvnitř této ekonomiky, a to vzhledem k legitimnímu plnění těchto funkcí.

Přítomnost konceptů moci a politiky v mezinárodní politické ekonomii umožňuje formulovat nové otázky světové politiky, a proto podle mého názoru posouvá studii o globální ekonomii dále než triviální a falešná dichotomie mezi úlohami veřejného (vlády) a privátního (trh) sektoru.

Současný neorealismus se soustřeďuje na zkoumání změn probíhajících na mezinárodních úrovních, kde státy neustále přehodnocují své vzájemné interakce v závislosti na poměru mezi nákladovostí a ziskovostí svých kroků (*cost-benefit calculations*), které jsou určovány jim dostupnými možnostmi.¹

Je pravděpodobné, že se státy budou snažit provést změny uvnitř podobného mezinárodního systému pomocí teritoriálních, politických nebo ekonomických expanzí, a to tak, aby se vynaložené marginální náklady rovnaly nebo byly nižší než marginální zisky.

Vzhledem k tomu, že moc tvoří jádro teorie mezinárodních vztahů, zásadní význam pro pochopení chování států má potřeba jejího použití v systému, v němž tento subjekt hraje rozhodující roli. Bez tohoto fenoménu se nemůže obejít ani ekonomika jako vědní obor.

První část recenzované knihy se soustřeďuje na tři hlavní témata:

* úvahy o klesající autoritě států;

* definice koncepce politiky jako jevu přesahujícího tradiční veřejnou sféru (vláda, parlament, státní instituce), ale zahrnujícího všechna rozhodnutí konkrétních skupin, která se týkají alokace hodnot v daném systému;

* analýza koncepce moci ve světové ekonomice nikoli jako pouhého výrazu schopností lidí nebo národních států jako organizovaných společenství, ale jako projev konkrétních vztahů nebo jako sociální proces ovlivňující výsledky i způsob, jak systémy fungují ku prospěchu některých a k nepospěchu jiných, a tím umožňují větší uplatnění některých sociálních hodnot na úkor jiných.²

Přes všechny atributy, které se dnes a denně snažíme předepisovat státu, jeho nedotknutelná sakrálnost upadává. Stát disponující omezenou mocí a omezenými prostředky se stává jen jedním ze zdrojů autority.³ Realita globalizujícího se trhu především v oblasti mezinárodních financí nás nutí k přehodnocování našeho dosavadního chápání pojmu stát, dále tržních vztahů a politického i ekonomického obsahu pojmu stát a trh v jejich vzájemných souvislostech.⁴ Jednou z oblastí vyžadujících bližší zkoumání je právě politický význam státu jako aktivního účastníka procesu prohlubující se integrace národního, regionálního a globálního trhu. Dnes nelze úvahy o globalizaci zjednodušit pouze na otázku zrušení či postavení hranice, ale je třeba se především zaměřit na revidování zásadního problému, co vůbec znamenají hranice, nebo zdali někde nejsou významově zneužity.

Předpoklady, že atributy lokální suverenity budou automaticky vyhovovat různým požadavkům a pravidlům očekávaným od státu, se nespínily. Je to výraz vzrůstající asymetrie mezi údajně suverénními státy (vzhledem k autoritě, kterou mohou vykonávat ve společnosti a v ekonomice), *rozpor mezi mezinárodní autoritou bez lokální odpovědnosti a mezinárodní odpovědnosti bez lokální autority*. Podle názoru S. Strangeové autorita státu klesá, a to i v oblasti ekonomické suverenity, jako jsou zdanění a kontrola trhu (základní obhajoba merkantilismu).

Diskuze o moci zdůrazňuje dva přístupy:

1) moc jako schopnost kontrolovat globální výrobu v kontextu výroby, moc a světový řád, aplikující koncept A. Gramsciho a některých marxistů na analýzu moci v mezinárodním systému,⁵

2) definice strukturální moci v určitém systému jako celku používající přístup M. Webera.⁶

Oba typy chápání moci jako vztahu mezi různými sociálními subjekty posunují analýzu této veličiny ve světové ekonomice dále od boje mezi státy a privátními subjekty ke změně v variacím vyskytujícím se mezi hierarchicky uspořádanými vztahy mezi státy. S rozvojem a šířením technologií a s jejich šířením ve výrobním procesu vytvářejí interakce neosobních trhů takové struktury, kde se určité výsledky nemusejí dostavit, i když jsou preferovány. Tato skutečnost ve světové ekonomice zvyšuje množství nekvantifikovatelných a nepředvídatelných faktorů, jako jsou vůle (*will*) a dovednosti (*skills*).⁷ V takovém systému se státy stávají reaktivními činiteli, stejně jako jednotlivci, podniky a jiné mezinárodní instituce.

Nepřekonatelně přesnou definici politiky v její nejstručnější formě nám poskytuje Lasswellova kniha *Who Gets, What, When, How*, napsaná před čtyřiceti lety.⁸ *Otázka, kterou si položil H. Lasswell, vlastně vrací politiku tam, kam skutečně patří, do konkrétního politického modelu. A o této realitě nás rovněž přesvědčuje kniha S. Strangeové, která umísťuje politiku, kterou často přehlízíme právě pro její originální a jednoduché vidění světa „politiky“.* Politika není o politicích nebo o jejich zaměstnancích, stejně jako není o tom, že moc kontrolovat výsledky politických procesů není vykonávána bez *všimnutí* trhů a jednotlivých účastníků tržních vztahů – výrobců, dodavatelů, spotřebitelů. Politika se odehrává ve všech těchto sférách. Státy se stávají jen jedním z činitelů, které mohou za určitých podmínek a pravidel, norem a tradičních procedur uplatňovat svou autoritu nad jinými.⁹ Politika ve světovém systému tedy určuje směs hodnot odrážejících se v systému jako celku.

S. Strangeová identifikuje čtyři takové hodnoty:¹⁰ vytváření bohatství, poskytování bezpečí, vykonávání spravedlnosti a prezentování dostupné autonomie jednotlivých činitelů.

Taková formulace politiky a moci může odpovědět na hlavní problémy mezinárodní politické ekonomie a mezinárodní politiky. Za prvé, takový přístup umožňuje zbavit se oddělené analýzy domácí verzu s mezinárodní politiky. Za druhé, rozšiřování politiky na všechny formy alokace hodnot a jich se týkajících rozhodnutí mezi skupinami osob umožňuje vyhnout se omezenému zjednodušenému pohledu z pozice stát verzu s trh. Za třetí tím, že definuje politiku (neboli vše, co je politické) jako činnost vyžadující kooperaci všech ostatních činností, umožňuje vyloučit rozdělený přístup k takovým problémům světové politiky, jako je vysoká politika (*high politics*), tj. procedury politických stran a vlád, nízká politika (*low politics*), tj. sociální reakce, protesty a konflikty nebo bezpečnost a ekonomika.¹¹

Recenzovaná kniha popisuje několik metodologických možností studia politické ekonomie,¹² které však mají své nedostatky. Jde o problémy balancování vztahů mezi řízenými trhy (neboli ostře sledovanými trhy) např. s diamanty nebo s ropou na straně jedné a neřízenými trhy s pirátskými nahrávkami nebo s malými zbraněmi na straně druhé, které se současně odehrávají na volně řízeném (*free-to-managed*) světovém trhu. Kniha nás přesvědčuje o tom, že nejlepší cestou ke zkoumání rozvoje politiky a moci ve světové ekonomice je definovat funkce globální ekonomiky a pak si položit otázku, kdo může vykonávat tyto funkce, jaké jsou jeho cíle (záměry) a jak toto uspořádání ovlivňuje výsledky.¹³

Druhá část recenzované knihy obsahuje stručný přehled šesti oblastí světové ekonomiky, v nichž autorka identifikuje úpadek autority státu v možnosti definovat její funkce a vykonávat nad nimi kontrolu. Jednotlivé kapitoly – telekomunikace, organizovaný zločin, pojištění, účetnictví, kartely a protekcionismus a mezinárodní ekonomické organizace (*econocrats*) – poskytují dostatek argumentů o odlivu moci od státu ve prospěch jiných subjektů ve světové ekonomice. To však neznamená, že jednotlivé kapitoly poskytují vyčerpávající rozbor zmíněných oblastí světové ekonomiky. (Autorčiným cílem zřejmě není prezentovat podobnou práci.) Přitom však poskytují určitý důkaz podporující argumenty uvedené v první části recenzované publikace, čímž se dobře naplňuje hlavní záměr knihy, tj. poskytnout nový teoretický rámec, v němž je zachyceno fungování globální ekonomiky.

K tomu je třeba dodat, že každá ze zmíněných oblastí vynechává určité otázky týkající se závěrů, k nimž autorka dochází. Je možné argumentovat, že silné státy mohou přijmout rozhodnutí ohledně deregulace v oblastech, jako jsou telekomunikace, pojištění či služby, a to s cílem zvýšit zájmy činitelů uvnitř státu a státu samotného ve vztahu k bohatství a možnostem jiných států. Stejně obtížné je tvrdit, že moc mezinárodních ekonomických organizací ve vztahu ke státům, z nichž jsou složeny tyto organizace, je nezávislá. Údaje o tom, že z 50 největších světových bank je jich dvaadvacet umístěno ve východní Asii (z toho dvacet v Japonsku) a pětadvacet v Evropě (z toho osm v Německu, šest ve Francii a čtyři ve Velké Británii), nebo že z 50 největších světových průmyslových gigantů se osmatřicet nachází v Severní Americe (16) a v Evropě (22), vypovídají o rozptýlení a struktuře moci ve světové ekonomice mnohem více než statistická čísla.¹⁴ Některá vysvětlení monopolizace výrazu soft ware, hegemonie USA ve vztahu ke zvyšující se roli mocenských režimů ve specifických oblastech mohou být nalezena ve vývoji podobných tendencí v této sféře. Proto je třeba počkat na další zkoumání – alespoň pokud se týká některých oblastí – před tím, než bude možné udělat závěry ohledně teorie překračujících se režimů (*regime analysis*) a hegemonie moci (*hegemonic power*).

Mechanismy změn uvnitř světové ekonomiky, které jsou popsány v recenzované knize, jsou interakcí mezi rychlými technologickými změnami, internacionalizací výroby a peněžní ekonomikou. Tyto faktory vytvářejí situaci globálního bezvládní (*global nongovernance*). Jak potom může tento systém při upadající autoritě států přerozdělovat možnosti k vytváření bohatství, zaměstnání a současně zaručovat ekonomickou bezpečnost? Ekonomická bezpečnost se posunuje směrem dolů na úroveň lokálních vlád, které soupeří v ekonomickém rozvoji, v prostředí, kde zdroje jsou čím dál tím menší, a směrem nahoru na

úroveň mezinárodních organizací, jako je Evropská unie, a jiných uspořádání mezi jednotlivými podniky a zaměstnavateli. Státní autorita, projevující se schopností kontrolovat a řídit stabilní monetární systém jak uvnitř státu, tak i přes globální ekonomiku, se rovněž rozměňuje. Peněžní trhy a mezinárodní obligace zničily (a ničí) včerejší svět a místo něj ponechaly pouze nejistoty.

Podle názoru S. Strangeové je současná situace charakterizována nedostatkem opozice vůči trhu a nedostatkem odpovědnosti za důsledky jeho neřízené činnosti. Svou studii uzavírá konstatováním potřeby dalších výzkumných prací v oblasti popření moci (*negarchic power*),¹⁵ což není ničím jiným než rovnováhou moci rozšířenou do nových oblastí světové politiky, kde bude sloužit k omezování libovolných despotických autorit.

Recenzovaná kniha *The Retreat of the State* se svým důrazem na procesy změn a strukturální moci ve světové ekonomice patří k literatuře poslední doby zaměřené na evoluční paradigmatu ve světové politice a ekonomice a vyvíjející silný útok na tradiční státně-centristické přístupy ve studiích mezinárodní politické ekonomie a mezinárodních vztahů. Správně analyzovat změny spíše než stabilitu je mnohem důležitější v konstantně se rozvíjícím systému. Právě proto kniha S. Strangeové v tomto směru posouvá výzkum i obecnou znalost světové ekonomiky o kousek vpřed.

Mesfin Gedlu

¹ Např. viz Gilpin, R.: *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, New York 1981, s. 9–11.

² Viz Strange, S.: *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 23.

³ Viz tamtéž, s. 73.

⁴ Viz Bryan, L. & Farrel, D.: *Market Unbound: Unleashing Global Capitalism*. John Wiley, New York & Chichester 1996.

⁵ Viz Strange, S.: cit. dílo, s. 23–25.

⁶ Viz tamtéž, s. 25–27.

⁷ Viz tamtéž, s. 18.

⁸ Viz Lasswell, H.: *Politics: Who Gets, What, When, How*. World Publishing House, Cleveland 1958.

⁹ Viz Strange, S.: cit. dílo, s. 32.

¹⁰ Viz tamtéž, s. 34.

¹¹ Viz tamtéž, s. 40.

¹² Viz tamtéž, s. 41–42.

¹³ Viz tamtéž, s. 42.

¹⁴ Viz Hopkins, T. & Wallerstein, I.: *The Age of Transition*. Zed Books, London & New Jersey 1996, s. 74 a 76.

¹⁵ Viz Strange, S.: cit. dílo, s. 198.